

Ніна Зражевська,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри міжнародної журналістики
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Nina Zrazhevska,
Doctor of Sciences in Social Communications,
Professor of the Department
of International Journalism,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
 <https://orcid.org/0000-0003-3382-8368>
✉ n.zrazhevska@kubg.edu.ua

АНТИІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ ЯК ПОПУЛІСТСЬКА МЕДІАСТРАТЕГІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

ANTI-INTELLECTUALISM AS A POPULIST MEDIA STRATEGY IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено антиінтелектуалізм як ключову медіастратегію популістсько-го дискурсу в умовах повномасштабної війни росії проти України. Антиінтелектуалізм розглянуто не лише як соціокультурне явище, притаманне кризовим суспільствам, але й як цілеспрямований інструмент політичного впливу, що активно застосовують в межах інформаційної війни для дискредитації інституцій знання, зниження довіри до наукової спільноти, експертного середовища та незалежної журналістики. В умовах гібридної агресії антиінтелектуалізм виступає складником ширших стратегій маніпуляції громадською думкою, спрямованих на поляризацію суспільства, руйнування критичного мислення та підризу демократичного діалогу. Метою статті є всебічний аналіз антиінтелектуалізму як популістської медіастратегії в інформаційно-психологічному вимірі гібридної війни. Основні завдання полягають у виявленні типових антиінтелектуальних наративів у медійному дискурсі, розкритті технологій їх поширення, оцінці впливу таких стратегій на суспільну свідомість, а також зіставленні українського досвіду з глобальними тенденціями поширення антиінтелектуалізму. Методологічна основа дослідження включає аналіз контенту медіаповідомлень, критичний аналіз дискурсу, аналіз кейсів і порівняльний метод, що дозволяє ідентифікувати локальні та транснаціональні прояви феномену антиінтелектуалізму. У фокусі аналізу – діяльність псевдоекспертів, популістських політиків і медіа, які транслюють спрощені, емоційно забарвлені повідомлення, що формують альтернативну інформаційну реальність, віддалену від фактів і аргументів. Особливу увагу приділено тому, як ці медіастратегії використовують у військовий період для впливу на суспільні настрої, формування недовіри до експертного знання, послаблення суспільної солідарності. У висновках підкреслюємо, що протидія антиінтелектуалізму має стати важливою складовою політики інформаційної безпеки, що передбачає розвиток науки, підтримку якісної журналістики, просування медіаграмотності та посилення критичного мислення в суспільстві.

Ключові слова: антиінтелектуалізм; популізм; медіастратегії; дезінформація; гібридна війна; інформаційна безпека; критичний аналіз дискурсу; експертне знання; публічний дискурс.

ABSTRACT. This article explores anti-intellectualism as a key media strategy within populist discourse during Russia's full-scale war against Ukraine. We examine anti-intellectualism not only as a sociocultural phenomenon typical of societies in crisis but also as a deliberate political tool actively employed in the information war to discredit knowledge institutions, erode trust in the scientific community, delegitimize expert knowledge, and undermine independent journalism. Under conditions of hybrid aggression, anti-intellectualism serves as

part of broader strategies aimed at manipulating public opinion, polarizing society, dismantling critical thinking, and weakening democratic dialogue. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of anti-intellectualism as a populist media strategy within the information-psychological dimension of hybrid warfare. The main objectives include identifying common anti-intellectual narratives in media discourse, revealing the technologies used for their dissemination, assessing the impact of these strategies on public consciousness, and comparing the Ukrainian context with global trends in the spread of anti-intellectualism. The methodological framework involves media content analysis, critical discourse analysis, case study examination, and comparative methods, which enable the identification of both local and transnational manifestations of the phenomenon. The analysis focuses on the activities of pseudo-experts, populist politicians, and certain media outlets that promote simplified, emotionally charged messages, thereby constructing an alternative informational reality detached from facts and logical argumentation. Particular attention is given to the wartime use of such strategies to influence public sentiment, foster mistrust in expert knowledge, and weaken social cohesion. The conclusions emphasize that countering anti-intellectualism should become a key component of information security policy, which includes advancing scientific communication, supporting high-quality journalism, promoting media literacy, and strengthening critical thinking within society.

Keywords: anti-intellectualism; populism; media strategies; disinformation; hybrid warfare; information security; critical discourse analysis; expert knowledge; public discourse.

© Н. Зражевська, 2025

Вступ. Антиінтелектуалізм як популістська медіастратегія в умовах війни росії проти України є важливим предметом дослідження з огляду на зростання дезінформаційних кампаній, спрямованих на дискредитацію експертного знання, наукового дискурсу та незалежної журналістики. Медіастратегія – це цілеспрямований план або сукупність дій, які визначають, як, через які канали, якими меседжами та в якій формі комунікувати з аудиторією для досягнення певних цілей. Вона є частиною ширшої комунікаційної стратегії і використовується як в комерційному, так і в політичному, соціальному чи військовому контексті. У воєнний період особливо актуалізується питання інформаційної безпеки, оскільки антиінтелектуалістські наративи, що поширюються через медіа та соціальні платформи, можуть підривати довіру до офіційних джерел інформації, сприяти маніпуляції суспільною думкою та загрожувати формуванню стратегічного бачення майбутнього. Популістські медіастратегії, побудовані на протиставленні «простого народу» та «еліти», у тому числі наукової й інтелектуальної, стають інструментом політичного впливу та гібридної війни.

Аналіз цих процесів має значення як для розуміння механізмів інформаційної агресії, так і для розробки ефективних комунікаційних стра-

тегій протидії. Дослідження цієї теми є актуальним також у контексті глобальних тенденцій деградації публічного дискурсу, що проявляється у поширенні теорій змови, антивакцинаторських рухів, недовіри до наукової спільноти та експертів. В українському контексті такі процеси можуть мати критичні наслідки для стійкості суспільства під час війни та післявоєнного відновлення. Таким чином, вивчення антиінтелектуалізму як популістської медіастратегії дозволяє не лише проаналізувати сучасні інформаційні виклики, а й запропонувати шляхи посилення національної інформаційної безпеки та стійкості суспільства до маніпуляцій.

Мета статті – дослідити антиінтелектуалізм як популістську медіастратегію в умовах війни росії проти України, визначити його основні прояви, механізми поширення та вплив на суспільну думку.

Методи дослідження: аналіз контенту – аналіз матеріалів медіа, соціальних мереж, пропагандистських джерел для виявлення антиінтелектуальних наративів та їхньої структури. Критичний аналіз дискурсу (CDA) – дослідження того, як антиінтелектуальні медіастратегії впливають на суспільні настрої та формують популістський дискурс. Метод кейс-стаді (case study) – розгляд кон-

кретних прикладів, спрямованих на знецінення експертів і науки, зокрема в контексті війни. Порівняльний аналіз – зіставлення українського медійного контексту з міжнародним досвідом антиінтелектуальних стратегій у популістських рухах.

Результати дослідження. Антиінтелектуалізм можна вважати явищем масової культури, що пропагує «здоровий глузд» замість раціонального аналізу. У книзі «Антиінтелектуалізм в американському житті» (1963) Річард Хофstadтер, американський історик та інтелектуал, визначає антиінтелектуалізм як: неприязнь до розумової діяльності та інтелектуальної еліти, що базується на ідеалізації простоти, віри у прямоту та підозрі до складних ідей і навчання» [1].

Антиінтелектуалізм – це скептичне або вороже ставлення до інтелекту, науки, мистецтва, філософії та освіти, яке зводиться до сприйняття цих сфер як відірваних від реального життя, марних або навіть шкідливих. Прихильники антиінтелектуалізму часто виступають як захисники «простого народу» та виступають опонентами академічних і інтелектуальних еліт. Вони звинувачують інтелектуалів у відстороненості від повсякденних проблем суспільства, а також у монополізації знань і впливу на політичні та освітні процеси. Яскравий приклад такого явища – популістські політики, які самі мають високу освіту, але виступають проти «елітарності» знань. Антиінтелектуалізм яскраво представлений, наприклад, в псевдотеорії «пласкої Землі» – хоча наукове знання давно довело сферичність Землі, але в соцмережах активно поширюються твердження про її плоскість.

На позиціях антиінтелектуалізму доволі часто стоять люди, які самі належать до інтелектуалів. П. Джонсон, британський історик і публіцист, у своїх працях часто критикує представників лівої інтелігенції, до яких належить, зокрема, Н. Хомський [2].

У випадку Хомського Джонсон особливо критикує його позицію щодо Камбоджі, де, на думку П. Джонсона, Хомський спочатку намагався виправдати або зменшити масштаб геноциду червоних кхмерів та його антиамериканізм, який, на думку Джонсона, межує з підтримкою ворогів західної демократії. П. Джонсон стверджує, що Хомський та інші інтелектуали часто видають свою ідеологічну боротьбу за об'єктивний аналіз, але

зловживають авторитетом науки чи філософії для політичних цілей.

Антиінтелектуалізм у сучасній інформаційній війні є інструментом фашистських режимів для утримання влади та контролю над суспільством.

П. Джонсон критично ставиться до впливу інтелектуалів на суспільство. Головна теза – багато видатних мислителів, попри свої теорії про моральність, суспільство та прогрес, у власному житті були морально непослідовними, а іноді навіть лицемірними. Джонсон досліджує, як філософи та письменники, які проповідували високі ідеали (наприклад, рівність, гуманізм, справедливість), часто нехтували ними в особистому житті. Наприклад, Карл Маркс жив за підтримки Енгельса, а своїх слуг та родину тримав у бідності. Жан-Поль Сартр та Сімона де Бовуар маніпулювали своїми студентами у романтичних іграх. Джонсон критикує те, що суспільство часто вважає інтелектуалів моральними лідерами, хоча їхні особисті вчинки не завжди відповідають їхнім ідеям. Автор застерігає від «культу інтелектуалів» та радить оцінювати ідеї не лише за словами їхніх авторів, а й за їхньою реальністю в житті [2].

Антиінтелектуалізм може бути використаний як фашистська стратегія, принципи якої описує американський філософ Джейсон Стенлі автор книги *Як працює фашизм: Політика у нас і у них* [3]. Він стверджує, що фашистські рухи намагаються знищити довіру до експертів, науки та освіти, оскільки критичне мислення становить загрозу для авторитарних режимів. Фашистські лідери намагаються дискредитувати інтелектуалів, називаючи їх «ворогами народу» або «зрадниками». Освіту звинувачують у «підриві традиційних цінностей» та «західному впливі». Такі режими зображують інтелектуалів як відірваних від «справжнього народу». Вони використовують риторику, що знання є «непотрібною розкішшю», а народ повинен керуватися «здоровим глуздом», а не експертними висновками.

В антиінтелектуальних суспільствах факти не мають значення – важлива лише ідеологічна правильність. Р. Хофstadтер описав антиінтелектуалізм як підозріле або вороже ставлення до освіти, науки та інтелектуальної діяльності. Він простежив його коріння в американській історії, зокрема в політичній та релігійній сферах. Ан-

тиінтелектуалізм, на його думку, це не тимчасове явище, а постійна риса американської історії, яка проявляється у різних формах від колоніальних часів до ХХ століття. Причини цього – поєднання популізму, протестантської традиції, прагматизму та величезного впливу бізнесу й технологій [1].

П'єр Бурдьє досліджував взаємодію влади й знань, підкреслюючи, що домінуючі класи можуть формувати суспільний дискурс таким чином, щоб маргіналізувати інтелектуалів, які ставлять під сумнів статус-кво. Наприклад, в роботі «На телебаченні» (1996) він критикує медіа як інструмент, що слугує домінантним інтересам. П. Бурдьє показує, як журналістика, що претендує на об'єктивність, насправді відтворює структури влади й маргіналізує альтернативні голоси, включно з інтелектуалами, які виступають проти статус-кво [4].

Сучасні тенденції світової політики полягають в розширенні політичного популізму і медіапопулізму, де антиінтелектуалізм стає мейнстрімом і охоплює політику, освіту і культуру. Наприклад, президент США Дональд Трамп, випускник елітного Пенсильванського університету, у своїх виступах неодноразово висміював науковців, експертів та журналістів, просуваючи думку, що «звичайні люди знають краще за професорів і аналітиків». Д. Трамп неодноразово ставив під сумнів науковий консенсус щодо зміни клімату, називаючи глобальне потепління «містифікацією». У 2017 році він оголосив про вихід США з Паризької кліматичної угоди, стверджуючи, що вона шкодить американській економіці. Під час пандемії Д. Трамп часто суперечив рекомендаціям медичних експертів. Він просував неперевірені методи лікування, такі як гідроксихлорохін, і зменшував серйозність вірусу, що призводило до плутанини серед громадськості. Він також регулярно критикував медіа, називаючи їх «фейковими новинами» та «ворогами народу», стверджуючи, що журналісти поширюють неправдиву інформацію, щоб дискредитувати його адміністрацію. Д. Трамп часто перекладає відповідальність за конфлікт на адміністрацію Джо Байдена, називаючи війну «війною Байдена». Він також звинувачує українського Президента Володимира Зеленського в ескаляції конфлікту, що відображає спробу зняти відповідальність з росії та її дій. У статті видання

Axios читаємо, що під час руйнівного сезону ураганів Дональд Трамп продовжував ігнорувати попередження кліматологів, підкреслюючи свою недовіру до експертів у галузі клімату, економіки та охорони здоров'я [5]. Дональд Трамп і Жаїр Болсонару – бразильський ультраправий політик, військовий, 38-й президент Бразилії, публічно заявляли, що зміни клімату – це «міф» або «вигадка лівих активістів».

У статті «Чи стане Америка знову здоровою?» йдеться про антивакцинальні заяви Трампа, які викликали занепокоєння серед медичних експертів, зокрема Пола Офіта, директора Центру освіти про вакцини при Дитячій лікарні Філадельфії [6].

Як приклад, можна навести одіозного російського політика Володимира Жириновського, який мав ступінь кандидата наук і був високоосвіченою людиною, але активно просував ідеї, що «освіта та наука відривають людей від реального життя», натомість вихваляючи «просту народну мудрість». Таким чином, деякі інтелектуали самі ж використовують антиінтелектуалізм як інструмент для маніпуляції масами, подаючи себе як «людей з народу», що борються проти «західних експертів», «професорів-теоретиків» або «брюсельських бюрократів».

Антиінтелектуальні тенденції тією чи іншою мірою представлені в різних типах суспільств. Інколи ці тенденції помітні особливо, наприклад в контексті ідеології певного культурного-історичного дискурсу. Тоталітарні режими (нацистська Німеччина, сталінський СРСР, сучасна Північна Корея) – здійснювали контроль над інтелегенцією, проводили репресії проти науковців, підміняли наукову істину ідеологічними догмами. Сучасні популістські рухи в різних країнах, зокрема, здійснюють атаки на університети, дискредитують журналістів, підтримують псевдонакові теорії тощо. Як приклад можна навести атаки на університети в Угорщині (2018) – уряд Віктора Орбана змусив Центральноевропейський університет (CEU) переїхати з Будапешта до Відня, звинувативши його у «пропаганді ліберальної ідеології» та «втручанні у внутрішні справи». В Туреччині (після 2016 року) – після невдалого військового перевороту уряд Ердогана звільнив або ув'язнив тисячі викладачів і дослідників, звинувачуючи їх у зв'язках із опозицією. США (2020-2023) – у деяких штатах ухвалювалися закони, які

обмежують викладання критичної расової теорії та гендерних студій, звинувачуючи університети в «ідеологічному вихованні». Наприклад: Айдахо (НВ 377, 2021) [7].

Дискредитація журналістів як антиінтелектуальна тенденція особливо представлена в сучасній Росії – незалежні медіа, такі як «Дождь», «Медуза» та «Новая газета», були оголошені «іноземними агентами» або заборонені за критику влади. Журналістів, зокрема Анну Політковську та Олександра Щетиніна, вбито через їхню професійну діяльність. Замість якісної журналістики в Росії домінує пропаганда і популізм з усіма атрибутами – пошуками ворогів, ідеалізацією минулого, спрощеними «рецептами» виходу з кризи тощо.

В контексті війни Росії проти України антиінтелектуалізм виступає зазвичай як дискредитація українських інтелектуалів які яких представляють як «маріонеток Заходу». Українських експертів, які працюють із західними фондами, виставляють як «залежних» від американських грошей. У медіа (особливо на платформах Tucker Carlson, Newsmax, Breitbart) поширюється ідея, що українські аналітики нібито «виманюють» фінансову допомогу США. Російська пропаганда систематично атакує українських науковців, журналістів, митців, військових аналітиків та державних діячів, представляючи їх не як незалежних фахівців, а як «агентів Заходу», які нібито працюють в інтересах США, НАТО чи транснаціональних корпорацій. Один із найпоширеніших російських наративів – це звинувачення в тому, що незалежні українські експерти, економісти, політологи та журналісти отримують фінансування від західних фондів і тому «відпрацьовують замовлення Заходу». Дезінформаційні джерела з Кремля «...регулярно в наративі «зовнішнього управління» згадують незалежні українські медіа, які, за словами пропагандистів, нібито керуються «Заходом» [8]. У російських медіа постійно називають представників української науки, медіа та громадянського суспільства «соросятами» (від імені Джорджа Сороса), стверджуючи, що вони нібито «пропагують західні цінності» та «руйнують традиційну Україну». Такі ярлики отримували історик Ярослав Грицак, економіст Тимофій Милованов, журналіст Віталій Портников та багато інших. Аналітиків, які професійно

досліджують військову ситуацію, особливо після 2014 року, намагаються виставити як «речників НАТО» або «інформаційних диверсантів». Пропагандисти атакували військового експерта Олександра Мусієнка, називаючи його «інструментом Пентагону». Подібна риторика стосувалася й інших аналітиків, зокрема Тараса Чмута (керівника «Фонду Повернись живим»), якого російські медіа звинувачували у «відмиванні грошей Заходу».

Російська пропаганда дискредитує істориків, які працюють з темою російського колоніалізму. Наприклад, в російських наукових колах дискредитують Сергія Плохія (автора книги «Брама Європи»), якого звинувачують в міфотворчості [9]. Оксану Забужко в російських медіа називали «русофобкою», яка працює «на гранти ЦРУ» [10]. Сергія Жадана регулярно атакують російські пропагандисти [11].

Антиінтелектуалізм часто проявляється через поширення теорій змови, які дискредитують журналістів, військових експертів та аналітиків, що висвітлюють війну Росії проти України. Це дозволяє відкинути незручні факти, послабити підтримку України та нав'язати ізоляціоністські настрої.

Наприклад, медіа, які висвітлюють воєнні злочини Росії, часто зображуються у конспірологічних наративах як такі, що координуються «глобалістами» або «глибинною державою», яка нібито прагне втягнути США у масштабну війну. Журналістів таких видань, як CNN, The Washington Post, BBC, називають «рупорами глибинної держави» за критику проросійських політиків у США. Подібні звинувачення є частиною ширшої антиінтелектуалістської стратегії, спрямованої на підірив довіри до незалежних медіа та професійного журналістського аналізу [12, 13].

Російські пропагандисти вважають, що західні медіа та експерти підтримують допомогу Україні не через об'єктивні причини, а тому що вони «працюють на військово-промисловий комплекс» США. Як російська пропаганда «вмовляє» Захід відмовитися від військової допомоги Україні? [14]. Таким чином формується недовіра до великих видань, а інформацію про злочини Росії американці починають вважати пропагандою. Наративи війни Росії проти України навмисно занижують і спрощують реальну дійсність,

називаючи війну спецоперацією, українським конфліктом тощо. Війна в Україні нібито перебільшена або навіть інсценована, а журналісти лише читають підготовлені сценарії. У соцмережах поширюються відео з «актором Зеленським», змонтовані так, щоб довести, що війна – це начебто «голлівудське кіно».

Антиінтелектуалізм у США, особливо в ізоляціоністських та популістських медіа, проявляється через поширення «стратегії здорового глузду» (*common sense strategy*), спрощених, але неправдивих наративів, які протиставляються фактам, аналітиці та експертним оцінкам. Ця стратегія знецінює раціональний дискурс, підживлює скептицизм до офіційної інформації та підтримки України. Стюарт Холл – британський культуролог, у класичній роботі *«Проблема ідеології: Марксизм без гарантій»* [15] описував, як ідеологія маскується під здоровий глузд. Такі наративи здаються «нейтральними», але насправді є політично навантаженими. Холл підкреслює, що ідеологія не обмежується окремими ідеями, а діє через дискурсивні ланцюги, семантичні поля та дискурсивні формації. Він також посилається на Антоніо Грамші, зазначаючи, що «здоровий глузд» містить «сліди ідеології без гарантії», тобто ідеологічні елементи, які не усвідомлюються як такі. Люди можуть одночасно вірити, що «всі повинні мати рівні можливості» і що «бідні самі винні у своїй бідності». Ці переконання звучать як «здоровий глузд», але вони суперечать одне одному й відображають ідеологічні установки лібералізму та індивідуалізму.

Одним із перших відомих прикладів використання терміна «здоровий глузд» у політичному контексті є памфлет «*Common Sense*» Томаса Пейна, опублікований у 1776 році. У ньому Пейн закликав до незалежності американських колоній від Великобританії, апелюючи до логіки та здорового глузду звичайних людей [16].

У сучасному політичному дискурсі термін «здоровий глузд» часто використовується як популістське гасло. Наприклад, в Великобританії Естер Маквей була призначена на посаду, яку в медіа охрестили «міністром здорового глузду» (*Minister for Common Sense*), що викликало критику та насмішки. Деякі політики та громадські діячі вважали це призначення спробою уряду використовувати термін «здоровий глузд» як зброю в культур-

них війнах, щоб стверджувати правильність своїх позицій без дебатів [17].

Використання терміну «здоровий глузд» у цьому контексті слугує для просування певного політичного порядку денного без відкритих дебатів. Цей підхід порівнюється з риторикою Дональда Трампа в США, де «здоровий глузд» використовується для легітимації політичних позицій і дискредитації опонентів.

В праворадикальних колах США є популярним у міф, який походить з російської пропаганди, що Україна – це нацистська держава – в медіа показують вирвані з контексту кадри з українською символікою, яку намагаються подати як «нацистську», історія батальйону «Азов» подається без згадки про його трансформацію у регулярний підрозділ. Деякі праві лідери думок (наприклад, Tucker Carlson до свого звільнення з Fox News) повторювали кремлівський наратив про «нацизм в Україні» [18].

Конспірологічні теорії представлені здебільшого в популістських ЗМК (Breitbart, Infowars) та блогах акцентують увагу на зростанні військового бюджету США, стверджуючи, що Україна – лише привід для «збагачення еліт» [19]. Деякі політичні діячі та медіа маніпулюють страхами населення, заявляючи, що допомога Україні може призвести до «Третьої світової війни» або «економічного краху США». Такі «експерти» нав'язують думки, що Україна – це лише «інтереси Байдена», а не питання глобальної безпеки. А використання мемів і гасел на кшталт «*America First*», що апелюють до ізоляціоністських настроїв дуже схожі на риторику фашистської ідеології. Таким чином відбувається виправдання дій росії через псевдоісторичні аргументи, які часто запозичені з кремлівської пропаганди.

Антиінтелектуалізм у сучасній інформаційній війні є інструментом фашистських режимів для утримання влади та контролю над суспільством. Антиінтелектуалізм у внутрішньому інформаційному полі росії є системним явищем, яке використовується для утримання влади, маніпуляції суспільною свідомістю та придушення критичного мислення. Його основна мета – нейтралізувати потенційних опонентів режиму, дискредитувати незалежних експертів і нав'язати суспільству прості, зрозумілі, але неправдиві наративи. Російські пропагандистські медіа

змальовують незалежних науковців, політологів, економістів та істориків як «іноземних агентів», «русофобів» або «західних пропагандистів». Наука підміняється псевдонауковими концепціями, що відповідають інтересам режиму (наприклад, теорія Євразійства або історичний ревізіонізм щодо «споконвічної» приналежності України до Росії, поширення міфу про «особливий російський шлях», який не потребує західної науки та демократії. Книги Дугіна, Прілепіна, Аксьонова – відкрито обґрунтовують ідеї «русского мира». Замість обговорення реальних проблем (економіки, корупції, соціальної нерівності) влада пропонує емоційно заряджені, спрощені гасла: «Ворог біля воріт», «Велика Росія», «Ми воюємо проти фашизму». Антиінтелектуалізм у Росії – це не випадкове явище, а свідомою стратегією влади для збереження авторитарного контролю. Він пригнічує незалежну думку, стимулює культ держави й армії та позбавляє суспільство здатності до раціонального аналізу реальності. Антиінтелектуалізм у російських медіа є системною практикою, що має на меті дискредитацію науки, експертів, критично мислячих громадян та незалежних журналістів. Це частина ширшої інформаційної політики, яка спрямована на збереження контролю над суспільною думкою та усунення альтернативних точок зору. Незалежних науковців, публіцистів, істориків та журналістів зображують як «зрадників», «іноземних агентів» або «ворогів народу». Приклад: Ліквідація «Меморіалу» та арешти істориків, які досліджували сталінські репресії. У ток-шоу та новинах на перших ролях не професійні аналітики, а пропагандисти, військові блогери та колишні радянські діячі. Наукові факти замінюються «загальнонародною думкою», яка будується на емоціях, міфах та конспірології. В ефірах Соловйова та Скабєєвої основними «експертами» є військові пенсіонери або прокремлівські блогери, які не мають академічного бекграунду. Наприклад, Сергій Глазєв – доктор економічних наук, радник Путіна. Він відомий тим, що обґрунтовує, ідею того, що Росія має створити альтернативну Західному світу економічну модель на базі «духовно-моральних цінностей». Також він підтримує конспірологічну теорію про «зовнішнє управління» Україною, критикує долар як «зброю Заходу» [20].

Антиінтелектуалізм особливо розквітнув на тлі соціальних мереж. Соціальні платформи на кшталт «Фейсбук», «Ікс» («Твіттер»), «Ютуб» або «Тікток» дають змогу висловитися кожному, з одного боку, це сприяє поширенню думок, які зазвичай не мають під собою наукового чи фактологічного підґрунтя. У результаті «думка блогера» часто сприймається як рівноцінна думці експерта. Крім цього алгоритми працюють на підсилення сенсаційності, а не достовірності. Тому ці платформи часто просувають теорії змови, емоційно забарвлені, спрощені повідомлення, антинаукові наративи. Соцмережі стали платформами для альтернативних медіа, які поширюють антинаукові наративи – від антивакциноборства до заперечення змін клімату чи виправдання агресії. Так, у статті Майкла Герсона (Michael Gerson) для *The Washington Post* під назвою «Не звинувачуйте Трампа в поширенні правих теорій змови» [21] розглянуто, як ідеологічна поляризація в медіа та інтернеті дозволяє людям створювати власні ідеологічні світи, що сприяє антиінтелектуалізму. М. Герсон зазначає, що у правих політиків конспірологічні теорії існують вже понад півстоліття, і що партійні лідери дозволили їм розростатися, поки вони не поширилися з токсичної периферії в мейнстрім. «Опитування, проведене Університетом Ферлі Дікінсона, показало, що 63 відсотки зареєстрованих виборців дотримуються принаймні однієї такої теорії. Можливо, найбільша зміна доби Трампа – це підхід лідерів-республіканців. У минулому вони потурали цим теоріям, але ніколи по-справжньому не підтримували їх. Сьогодні виборні посадові особи відкрито приймають їх, незважаючи на явні контрдокази з боку уряду, яким вони нібито керують» [21]. Том Ніколс в книжці «Смерть експертизи: кампанія проти усталених знань і чому це важливо» аналізує зростаючу недовіру до експертів та наукового знання в сучасному суспільстві. Автор підкреслює, що інтернет, соціальні мережі, зміни в освіті та медіа сприяють поширенню антиінтелектуалізму, де думки неспеціалістів часто прирівнюються до експертних висновків. Він пише: «Інтернет допоміг розпалити антиінтелектуальну напругу в американській культурі. Тепер кожен сам собі експерт» [22].

Висновки. Антиінтелектуалізм у контексті війни Росії проти України є складним і багаторів-

невим явищем, що поєднує локальні особливості медіапростору з глобальними тенденціями кризи довіри до експертного знання, інституцій та наукового дискурсу. Він є важливим інструментом у руках популістських політиків, альтернативних медіа, а також державних і недержавних дезінформаційних структур.

Однією з центральних технологій антиінтелектуалізму є системна недовіра до експертів, яка підживлюється складністю сучасної інформації та переконанням, що наукові чи політичні еліти не здатні або не бажають говорити «зрозумілою мовою». У таких умовах зростає популярність псевдоекспертів – осіб, які апелюють до «здорового глузду» та емоцій, а не до фактів, і подають себе як носії «істини», близької до народу.

Особливу роль відіграють політичні маніпуляції, коли антиінтелектуалізм використовується для досягнення електоральних чи геополітичних цілей. У США, наприклад, праві популісти використовують наративи ізоляціонізму, щоб поставити під сумнів доцільність підтримки України, представляючи її як частину змови «еліти» або «глибинної держави». Аналогічні меседжі активно поширює російська пропаганда, використовуючи медіа, соціальні платформи та агентів впливу в західному інформаційному просторі. Вони зображають підтримку України як проєкт «глобалістів» чи «військово-промислового комплексу», що маніпулює громадською думкою.

Крім того, політика «здорового глузду», що подається як альтернатива професійному аналізу, формує уявлення про те, що складні явища можуть (і мають) пояснюватися простими словами, без потреби у науці чи журналістиці. Це створює особливо небезпечні умови в період війни, коли прийняття рішень на основі фейків, дезінформації чи емоційних закликів може мати фатальні наслідки для національної безпеки.

Ізоляціонізм як один із наслідків антиінтелектуального дискурсу ще більше ускладнює міжнародну підтримку України та руйнує механізми солідарності між демократичними державами. У цьому контексті антиінтелектуалізм постає не просто як ідеологія недовіри, а як інформаційна зброя, що використовується в рамках гібридної війни.

Інтернет і соціальні мережі стали каталізатором поширення антиінтелектуалізму. Вони

послабили традиційні фільтри достовірності, розмили межі між експертною інформацією та думкою, що сприяє бажанню аудиторії контролювати власну інформаційну реальність, формуючи альтернативні уявлення про події. Саме тут теорії змови – прості, емоційно насичені та часто антинаукові пояснення – знаходять найбільший резонанс.

Таким чином, дослідження антиінтелектуалізму як популістської медіастратегії дозволяє глибше осмислити сучасні виклики інформаційної безпеки. Це також відкриває можливості для формування ефективної державної та громадянської відповіді на дезінформацію – через розвиток критичного мислення, підтримку якісної журналістики, зміцнення наукової комунікації та підвищення довіри до експертного знання.

Список використаної літератури

1. Hofstadter R. Anti-Intellectualism in American Life. URL: <https://ia601303.us.archive.org/1/items/antiintellectual000187mbp/antiintellectual000187mbp.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
2. Johnson P. Intellectuals: From Marx and Tolstoy to Sartre and Chomsky. URL: https://www.academia.edu/12009844/Intellectuals_From_Marx_and_Tolstoy_to_Sartre_and_Chomsky_by_Paul_Johnson (дата звернення: 20.04.2025).
3. Stanley J. How Fascism Works: The Politics of Us and Them. URL: <https://theunheardherald.com/Editions/2017-11-07.StrategicVisionForAViableFuture/Documents/HowFascismWorks,byJasonStanley,9-28-2017,Ontario.AlternativeRadio.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
4. Bourdieu P. On Television. URL: https://monoskop.org/images/1/13/Bourdieu_Pierre_On_Television.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
5. Basu Z. Hurricanes test limits of Trump's war on experts. URL: <https://www.axios.com/2024/10/12/trump-hurricanes-climate-change-experts> (дата звернення: 20.04.2025).
6. Бушковська Н. Чи стане Америка «знову здоровою»? Що Трамп може зробити з медициною США і як це вплине на нас. URL: https://life.pravda.com.ua/health/chi-stane-amerika-znovu-zdorovoyu-shcho-tramp-mozhe-zrobiti-z-medicinoyu-ssha-i-yak-ce-vplyne-na-nas-305943/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).

7. Idaho House Bill 377. URL: <https://legiscan.com/ID/bill/H0377/2021> (дата звернення: 20.04.2025).
8. Скоординована атака на незалежні українські медіа. Хто й чому налаштовує українців проти ЗМІ? URL: https://rpr.org.ua/news/skoordynovana-ataka-na-nezalezhni-ukrainski-media-khto-y-chomu-nalashtovuie-ukraintsiv-proty-zmi/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).
9. Єфимов С. Врата Европы – это история Украины? Казанский вестник молодых ученых. 2020. 4 (4). С. 83–94.
10. Украинская писательница-русофобка обвинила Россию в «вирусной аннексии». URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2020/03/13/ukrainskaya-pisatel'nica-rusofobka-obvinila-rossiyu-v-virusnoy-anneksii> (дата звернення: 20.04.2025).
11. Алексеева І. Чи винен Пушкін у тому, що в росії народжуються військові злочинці? Звісно, винен», – Сергій Жадан. URL: <https://fakty.ua/405993-quot-vinoven-li-pushkin-v-tom-chto-v-rossii-rozhdayutsya-voennye-prestupniki-konechno-vinoven-quot---sergej-zhadan> (дата звернення: 20.04.2025).
12. RT (TV network). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/RT_%28TV_network%29?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).
13. Провина Washington Post у «фейкових новинах». URL: https://consortiumnews.com/uk/2016/11/27/Вашингтон-публікує-фейкові-новини/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).
14. Як російська пропаганда «вмовляє» Захід відмовитися від військової допомоги Україні? URL: https://spravdi.gov.ua/yak-rosijska-propaganda-vmovlyaye-zahid-vidmovytskyavid-vijskovoyi-dopomogy-ukrayini/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).
15. Hall S. The problem of ideology: Marxism without guarantees. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/019685998601000203> (дата звернення: 20.04.2025).
16. Rosenfeld S. Common Sense. A Political History. URL: <https://www.perlego.com/book/1147025/common-sense-pdf> (дата звернення: 20.04.2025).
17. Kelly Jemima. URL: <https://go.gale.com/ps/i.do?i=GALE%7CA794416887&sid=sitemap&v=2.1&it=r&p=ONE&sw=w&userGroupName=anon%7Ed1689279&aty=open-web-entry> (дата звернення: 20.04.2025).
18. Vladimir Putin. Interview with Tucker Carlson. Delivered 9 February 2024, The Kremlin, Moscow, Russia. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/vladimirputininterviewtuckercarlson.htm> (дата звернення: 20.04.2025).
19. Fact Check: Kamala Harris Claims Trump Told Putin He Could Do 'Whatever the Hell He Wants'. URL: https://www.breitbart.com/politics/2024/09/10/fact-check-kamala-harris-claims-trump-putin-whatever-hell-wants/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.04.2025).
20. Глазьев С. Рывок в будущее. URL: <https://glazev.ru/ryvok-v-budushhee/?ut> (дата звернення: 20.04.2025).
21. Gerson M. Don't blame Trump for the rise of right-wing conspiracy theories. URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/01/02/dont-blame-trump-rise-right-wing-conspiracy-theories/> (дата звернення: 20.04.2025).
22. Nichols T. The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why It Matters. URL: <https://dmpi.pasca.radenintan.ac.id/wp-content/uploads/sites/14/2018/11/The-Death-of-Expertise.pdf> (дата звернення: 20.04.2025).

References

- Alekseeva I. (2022). Is Pushkin to blame for the fact that war criminals are being born in Russia? Of course, he is to blame,” – Sergey Zhadan. <https://fakty.ua/405993-quot-vinoven-li-pushkin-v-tom-chto-v-rossii-rozhdayutsya-voennye-prestupniki-konechno-vinoven-quot---sergej-zhadan>
- American Rhetoric. (2024, February 9). V. Putin Interview with Tucker Carlson. <https://www.americanrhetoric.com/speeches/vladimirputininterviewtuckercarlson.htm>.
- Basu, Z. (2024, October 12). Hurricanes test limits of Trump's war on experts. Axios. <https://www.axios.com/2024/10/12/trump-hurricanes-climate-change-experts>
- Bourdieu, P. (1996). On television. https://monoskop.org/images/1/13/Bourdieu_Pierre_On_Television.pdf
- Breitbart News. (2024, September 10). Fact check: Kamala Harris claims Trump told Putin he could do “whatever the hell he wants”. https://www.breitbart.com/politics/2024/09/10/fact-check-kamala-harris-claims-trump-putin-whatever-hell-wants/?utm_source=chatgpt.com.
- Bushkovska, N. (n.d.). Chystane Ameryka “znovuzdorovoiu”? Shcho Tramp mozhe zrobyty z medytsynoiu SSHa i yak tse vplyne na nas. <https://life.pravda.com.ua/>

- health/chi-stane-amerika-znovu-zdorovoyu-shcho-tramp-mozhe-zrobiti-z-medicinoyu-ssha-i-yak-ce-vpline-na-nas-305943/?utm_source=chatgpt.com.
- Center for Strategic Communication. (2024). Iak rosiiska propahanda "vmovliaie" Zakhid vidmovytsia vid viiskovoi dopomohy Ukraini? https://spravdi.gov.ua/yak-rosijska-propaganda-vmovlyaye-zahid-vidmovytsyavid-vijskovoyi-dopomogy-ukrayini/?utm_source=chatgpt.com.
- Consortium News. (2016, November 27). Provyna Washington Post u "feikovykh novynakh". https://consortium-news.com/uk/2016/11/27/%D0%92%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%82%D0%BE%D0%BD-%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D1%94-%D1%84%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/?utm_source=chatgpt.com.
- EADaily. (2020, March 13). Ukrainskaia pisatelnysta-rusofobka obvinyla Rossyiu v "vyrusnoi anneksyy".
- Gerson, M. (2020, January 2). Don't blame Trump for the rise of right-wing conspiracy theories. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/01/02/dont-blame-trump-rise-right-wing-conspiracy-theories/>.
- Hall, S. (1986). The problem of ideology: Marxism without guarantees. Media, Culture & Society, 10(2), 28–38. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/019685998601000203>
- Hlazev, S. (n.d.). Ryvok v budushchee.
- Hofstadter, R. (1963). Anti-intellectualism in American life. <https://ia601303.us.archive.org/1/items/anti-intellectual000187mbp/antiintellectual000187mbp.pdf>
- Idaho Legislature. (2021). House Bill 377. <https://legiscan.com/ID/bill/H0377/2021>
- Iefimov, S. (2020). Vrata Evropy – eto istoriia Ukrainy?
- Johnson, P. (1988). Intellectuals: From Marx and Tolstoy to Sartre and Chomsky. https://www.academia.edu/12009844/Intellectuals_From_Marx_and_Tolstoy_to_Sartre_and_Chomsky_by_Paul_Johnson
- Kelly, J. (n.d.). [Untitled article]. Gale. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA794416887&sid=sitemap&v=2.1&it=r&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7Ed1689279&aty=open-web-entry>.
- Nichols, T. (2017). The death of expertise: The campaign against established knowledge and why it matters. <https://dmpi.pasca.radenintan.ac.id/wp-content/uploads/sites/14/2018/11/The-Death-of-Expertise.pdf>.
- Reanimation Package of Reforms. (2024). Skoordynovana ataka na nezalezhni ukrainski media: Khoto y chomu nalashtovuie ukraintsiv proty ZMI? https://rpr.org.ua/news/skoordynovana-ataka-na-nezalezhni-ukrainski-media-khoto-y-chomu-nalashtovuie-ukraintsiv-proty-zmi/?utm_source=chatgpt.com.
- Rosenfeld, S. (2011). Common sense: A political history. <https://www.perlego.com/book/1147025/common-sense-pdf>
- Stanley, J. (n.d.). How fascism works: The politics of us and them. <https://theunheardherald.com/Editions/.../HowFascismWorks,...Ontario.AlternativeRadio.pdf>
- Wikipedia contributors. (n.d.). RT (TV network). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/RT_%28TV_network%29

Надіслано до редакції 22.04.2025 р